

Maciej Hejger

Przesiedlenie ludności niemieckiej z powiatu słupeckiego w latach 1945-1951

Słupeckie Studia Historyczne 2, 137-154

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Maciej HEJGER

Przesiedlenie ludności niemieckiej z powiatu słupskiego w latach 1945-1951

Wśród wielu ruchów migracyjnych na ziemiach polskich po zakończeniu II wojny światowej doniosłe znaczenie posiadało przemieszczenie ludności niemieckiej na obszar państwa niemieckiego. Przesiedlenie Niemców z Polski to wydarzenie bez precedensu w dziejach stosunków polsko-niemieckich. W wielkim stopniu wpłynęło ono na ukształtowanie oblicza demograficznego ziem zachodnich i północnych. Dokonało zasadniczych zmian w strukturze ludnościowej Niemiec. Stanowiło jedno z głównych zadań władz państwowych i było ściśle związane z ich doktryną polityczną¹.

Ruch migracyjny ludności niemieckiej podczas II wojny światowej i po jej zakończeniu przybierał rozmaite formy ulegając przy tym zmianom natężenia. Rozpoczęła go ewakuacja Niemców z terenów zagrożonych alianckimi bombardowaniami strategicznymi. Wkrótce po tym nastąpiła masowa ucieczka niemieckich mieszkańców państw bałtyckich oraz Prus Wschodnich. Do chwili rozpoczęcia przesiedleń

---

¹ Zasady organizacyjne oraz przebieg przesiedlenia ludności niemieckiej z Polski lub z poszczególnych jej obszarów zostały opracowane w wielu publikacjach, np.: S. Banasiak: *Przesiedlenie ludności niemieckiej z Polski w latach 1945-1950*. Łódź 1966. (maszynopis powielony w zbiorach Uniwersytetu Łódzkiego); T. Białecki: *Przesiedlenie ludności niemieckiej z Pomorza Zachodniego po II wojnie światowej*. Poznań 1969; Z. Łempiński: *Przesiedlenie ludności niemieckiej z województwa śląsko-dąbrowskiego w latach 1945-1950*. Katowice 1979; Z. Romanow: *Ludność niemiecka na ziemiach zachodnich i północnych w latach 1945-1947*. Słupsk 1992; A. Skowroński: *Kształtowanie się zasad transferu ludności niemieckiej z Polski*. „Sprawy Międzynarodowe” 1970, nr 7; K. Skubiszewski: *Wysiedlenie Niemców po II wojnie światowej*. Warszawa 1968; St. Żyromski: *Przesiedlenie ludności niemieckiej z województwa olsztyńskiego poza granice Polski w latach 1945-1950*. „Komunikaty Mazursko-Warmińskie” 1969, nr 3.

zorganizowanych wedle uchwał poczdamskich trwał dobrowolny i przymusowy odpływ Niemców z terenów włączonych do państwa polskiego. Wreszcie w latach 1946-1950 przeprowadzono przesiedlenie tej ludności zgodnie z postanowieniami poczdamskimi².

Powiat słupecki po zakończeniu działań wojennych należał do najbardziej zaludnionych obszarów ziem zachodnich i północnych³. W przeciwieństwie do wielu innych powiatów, gdzie liczba ludności niemieckiej była niewielka, kwestia przesiedlenia nabierała tutaj wielkiego znaczenia gospodarczego i społecznego. Władze powiatowe w Słupsku traktowały usunięcie Niemców również jako ważne zadanie polityczne. W celu sprawnego przeprowadzenia przesiedlenia zaangażowały wiele sił i środków.

Odpływ ludności niemieckiej za Odrę w okresie od zakończenia działań wojennych do wejścia w życie uchwał poczdamskich odbywał się dwutorowo: 1. wyjazdy samodzielne, podejmowane indywidualnie lub zbiorowo; 2. przesiedlenia organizowane przez aparat państwowy. Pierwsza z tych kategorii to ruch żywiołowy, w którym decyzję opuszczenia dotychczasowych siedzib podejmowano samorzutnie i poza kontrolą władz polskich. Stanowi to zasadniczą trudność przy próbie dokonania bilansu tych wyjazdów. Również liczba wyjeżdżających dobrowolnie bądź przymusowo w transportach organizowanych przez władze powiatowe jest trudna do ustalenia, ponieważ istniejąca ewidencja wyjeżdżających jest fragmentaryczna. Porównując wyniki spisu ludności z 14 lutego 1946 r. oraz wyjściowe dane szacunkowe dla liczby ludności niemieckiej przed rozpoczęciem wyjazdów w Słupsku (ok. 75 tys.) i powiecie słupeckim (ok. 100 tys.) można w przybliżeniu określić

---

² Podstawowe i ostateczne decyzje w sprawie przesiedlenia ludności niemieckiej zapadły na konferencji poczdamskiej. (17 lipca – 2 sierpnia 1945). Uzgodniono, że założenia organizacyjne akcji przesiedleńczej zostaną uregulowane przez Sojuszniczą Radę Kontroli Niemiec. Postanowienia zawarte w XIII rozdziale umowy poczdamskiej dały podstawę prawną przesiedlenia ludności niemieckiej z Polski. Por. A. Kłafkowski: *Umowa poczdamska a sprawy polskie 1945-1970*. Poznań 1970.

³ Nagromadzenie ludności w powiecie słupeckim wynikało z wysokiej liczby stałych mieszkańców oraz znajdujących się tu uciekinierów z Prus Wschodnich. Ewakuacja tej ludności została przerwana na początku marca 1945 r. po dotarciu oddziałów Armii Czerwonej do wybrzeża Bałtyku w rejonie Łaz koło Koszłina.

liczbę wyjeżdżających z miasta na ok. 50 tys., natomiast z powiatu 25 tys.⁴. Rzecz jasna, w liczbach tych dominują osoby wyjeżdżające samodzielnie.

Zasady akcji przesiedleńczej, przeprowadzanej jesienią 1945 r. na terytorium województwa gdańskiego, w tym powiatu słupskiego⁵, zostały opracowane przez Urząd Wojewódzki w Gdańsku w sierpniu 1945 r. W myśli tych zasad władze terenowe zostały zobowiązane do opracowania powiatowych planów przesiedleńczych, opiniowanych przez Wojewódzki Urząd Bezpieczeństwa Publicznego w Gdańsku i zatwierdzanych przez wojewodę. Na szczeblu powiatowym plany opracowywały komisje przesiedleńcze, w skład których wchodził: starosta powiatowy lub prezydent miasta jako przewodniczący oraz przedstawiciele Milicji Obywatelskiej, Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego, Powiatowego Oddziału Państwowego Urzędu Repatriacyjnego, Tymczasowego Zarządu Państwowego oraz niektórych wydziałów Urzędu Wojewódzkiego w Gdańsku (Społeczno-Politycznego, Osiedleńczego, Aprowizacji, Zdrowia)⁶.

Zgodnie z założeniami planu Wojewódzkiego, Urząd Pełnomocnika Rządu RP na Obwód Słupsk opracował plan przesiedlenia ludności niemieckiej ze Słupska. Plan ten przewidywał zorganizowanie przez Powiatowy Oddział PUR punktu etapowego z zapleczem sanitarnym i aprowizacyjnym. Liczbę wyjeżdżających w każdym transporcie określono na ok. 500-1000 osób. W pierwszej kolejności mieli być kierowani do wyjazdu przedstawiciele niemieckiej inteligencji (lekarz, nauczyciele, duchowni)⁷.

Organizacją wyjazdów w 1945 r. zajmował się początkowo Niemiecki Zarząd Cywilny⁸, zaś po jego likwidacji Wydział dla Spraw

---

⁴ Archiwum Państwowe w Słupsku (dalej: APS), Starostwo Powiatowe w Słupsku 1945-1950 (dalej: Star. Pow.), sygn. 9. Wyniki Powszechnego Sumarycznego Spisu Ludności z 13-14 lutego 1946 r. w powiecie słupskim.

⁵ Powiat słupski w okresie od lipca 1945 r. do maja 1946 r. wchodził w skład województwa gdańskiego.

⁶ T. Bialecki: *Przesiedlenie ludności niemieckiej...*, s. 62-63.

⁷ Archiwum Państwowe w Szczecinie (dalej: APSz), Urząd Wojewódzki w Szczecinie 1945-1950 (dalej: UWSz), sygn. 53. Sprawozdanie sytuacyjne Pełnomocnika Rządu RP na Obwód Słupsk za miesiąc wrzesień 1945 r. (brak daty).

⁸ APS, Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski w Słupsku 1945-1950 (dalej: MRN i ZM), sygn. 253. Przedstawicielstwo ludności niemieckiej w Słupsku.

Ludności Niemieckiej Zarządu Miejskiego w Słupsku⁹. Osoby wyjeżdżające musiały uzyskać specjalną przepustkę wystawianą przez Wydział Społeczno-Polityczny Urzędu Obwodowego Pełnomocnika Rządu, dokonać obowiązku wymeldowania się w Biurze Meldunkowym oraz złożyć spis pozostawionego mienia i inwentarza w siedzibie Tymczasowego Zarządu Państwowego. Każdy wyjeżdżający podpisywał oświadczenie wystawione przez Zarząd Miejski o następującej treści: 1. Opuszczam Słupsk dobrowolnie. 2. Nie wnoszę jakichkolwiek pretensji do władz polskich. 3. Nigdy nie powrócę do Słupska¹⁰.

Zakazem wyjazdu ze Słupska objęto wszystkich wykwalifikowanych pracowników niemieckich. Z uwagi na brak fachowców polskich, Zarząd Miejski nie udzielał zezwoleń na wyjazd specjalistów potrzebnych do uruchomienia eksploatacji warsztatów, maszyn i urządzeń fabrycznych. Wszyscy fachowcy niemieccy, przebywający na terenie miasta byli wyszczególnieni w specjalnej kartotece prowadzonej przez Zarząd Miejski. Zezwoleń na wyjazd nie udzielano również ludności niemieckiej, zatrudnionej przez oddziały Armii Czerwonej, stacjonujące w mieście¹¹.

Latem 1945 r. rozpoczął się masowy napływ ochotników do wyjazdu. Do Zarządu Miejskiego codziennie zgłaszało się kilkuset Niemców pragnących wyjechać za Odrę. Sprawne zorganizowanie wyjazdu tej ludności natrafiało jednak na poważne trudności, przede wszystkim transportowe¹². Brak węgla, lokomotyw i wagonów przeznaczonych dla ludności cywilnej zmuszał do szukania innych środków lokomocji. Część Niemców wyjeżdżała dzięki przygodnym środkom transportowym, przede wszystkim taborem samochodowym wojsk radzieckich i polskich¹³.

Ludność niemiecka była doprowadzana do dworca kolejowego z miejsc zamieszkania w zwartych kolumnach, konwojowanych przez funkcjonariuszy milicji. Podczas przejścia ulicami miasta zdarzały się

---

⁹ T. Machura, I. Malczewski: *Położenie ludności niemieckiej na ziemi słupskiej w dniach jej wyzwolenia*, (brak miejsca wyd., brak daty wyd.), s. 25-26.

¹⁰ K. H. Pagel: *Stolp in Pommern-eine ostdeutsche Stadt*. Lübeck 1977, s. 371.

¹¹ APS, MRN i ZM, sygn. 96. Raport sytuacyjny Zarządu Miejskiego w Słupsku z 1 grudnia 1945 r.

¹² *Tamże*.

¹³ T. Białecki: *Przesiedlenie ludności niemieckiej...*, s. 60.

przypadki wyrwania Niemcom ich bagażu ręcznego oraz pobić i zgwałceń. Rozbojów dokonywali również eskortujący milicjanci przy udziale funkcjonariuszy UBP i Straży Ochrony Kolei¹⁴.

Każdy transport przeznaczony dla wyjeżdżających Niemców składał się z około 30–40 wagonów towarowych, w których jechało po około 50 osób. Bezpieczeństwo w czasie podróży mieli zapewnić wartownicy polscy lub radzieccy. W niektórych przypadkach pociągi były pozbawione ochrony¹⁵. Pierwszy tak zorganizowany transport sformowano w lipcu 1945 r. Wyjechali nim przede wszystkim uchodźcy z Prus Wschodnich, przebywający dotąd na terenie miasta¹⁶.

Do czasu wstrzymania przesiedleń z Polski w dniu 12 grudnia 1945 r. wyjechało ze Słupska jedenaście transportów zbiorowych¹⁷. Jak wynika z relacji wyjeżdżających, podróż odbywała się w bardzo trudnych warunkach. Brak odpowiedniej ilości wagonów powodował ich przepełnienie. Niemcy chcący dostać się do transportu często przekupywali urzędników sporządzających listy wagonowe. Podróż do Szczecina w wagonach transportowych lub przeznaczonych dla zwierząt przeciętnie trwała 3 dni. Podróżującym nie zapewniano wyżywienia, ogrzewania ani opieki lekarskiej. Niewystarczająca ochrona nie zabezpieczała Niemców przed napadami rabunkowymi na trasie przejazdu. Proceder ten towarzyszył prawie każdemu wyjeżdżającemu ze Słupska transportowi¹⁸.

Niemiecka ludność wiejska w powiecie słupskim nie otrzymywała zezwoleń na wyjazd ze względu na prace polowe. Mimo to z Bruškowa, Bierkowa i Strzelina przymusowo wysiedlano przebywających tam uchodźców z Prus Wschodnich. Rejon tych miejscowości był najbardziej zaludnionym obszarem powiatu przez uciekinierów ze wschodu.

---

¹⁴ APSz, UWSz, sygn. 53. Sprawozdanie sytuacyjne Pełnomocnika Rządu RP na Obwód Słupsk za miesiąc listopad 1945 r. z dnia 30 listopada 1945 r.

¹⁵ K. H. Pagel: *Stolp in Pommern...*, s. 372.

¹⁶ *Tamże*, s. 375.

¹⁷ Wyjazdy zostały wstrzymane z powodu silnych mrozów.

¹⁸ K. H. Pagel: *Stolp in Pommern...*, s. 376. Jeden z przesiedleńców, jadący transportem z 13 sierpnia 1945 r. tak relacjonuje wypadki podczas podróży: „W Świdwinie wsiadło do naszego wagonu kilku podejrzanych osobników, którzy później okazali się zwiadem polskiej grupy złodziei. Na jakiejś małej stacji do wagonu weszło dwunastu Polaków. Byli uzbrojeni w pistolety i bagnety. Gdy pociąg ruszył rozpoczął się rabunek. Jeden ze złodziei zabrał mi dwa tysiące marek. (...) Złodzieje przeszukiwali nasz bagaż i zabierali co im się podobało. (...) Części pasażerów została tylko bielizna”.

Decyzję o ich wysiedleniu wymusili polscy osadnicy domagający się opuszczenia zajętych gospodarstw¹⁹. Natomiast w Ustce Zarząd Miejski prowadził akcję propagandową mającą na celu zwiększenie dobrowolnych kandydatów na wyjazd z miasteczka. W połowie listopada 1945 r. zorganizowano dobrowolny, zbiorowy wyjazd Niemców z Ustki. Zbiórka opuszczających Ustkę odbyła się 16 listopada 1945 r. na Placu Tenisowym²⁰.

Pierwsze próby zorganizowanego przesiedlania Niemców z powiatu słupskiego odbywały się wbrew postanowieniom poczdamskim, nakazującym wstrzymanie ich przeprowadzania do czasu opracowania zasad szczegółowych. Zebrane w tym czasie doświadczenia, zarówno pozytywne jak i negatywne wpłynęły na przeprowadzenie zmian w ich organizacji w latach następnych.

W lutym 1946 r. rozpoczęto przesiedlenia Niemców z Polski zgodnie z postanowieniami konferencji w Poczdamie. Jednak na obszarze powiatu słupskiego były one jeszcze wstrzymane. W tym czasie przebywało tu 91.593 Niemców, w tym w Słupsku 18.525. Z powodu wysokiej, nadmiernej ich liczby władze wojewódzkie nieustannie monitowano w sprawie rozpoczęcia akcji przesiedleńczej. Sugerowano, że poprawę trudnej sytuacji aprowizacyjnej i zdrowotnej w mieście może przynieść jak najszybsze usunięcie Niemców. Po wyjeździe tej ludności zniknąłby również problem zapewnienia jej bezpieczeństwa, którego nie mogły rozwiązać władze powiatowe. Zwracano uwagę, że wydłużający się czas przebywania Niemców prowadzi do nawiązywania coraz bardziej zażyłych kontaktów między nimi a żołnierzami Armii Czerwonej i ludnością polską²¹.

W maju 1946 r. Wydział Osiedleńczy Urzędu Wojewódzkiego w Gdańsku opracował instrukcję obejmującą warunki przesiedlenia Niemców z powiatu słupskiego. Według tej regulacji rozpoczęcie akcji przesiedleńczej mogło nastąpić wyłącznie na polecenie Urzędu Wojewódzkiego w Gdańsku. Sporządzenie list osób przeznaczonych do

¹⁹ APSz, UWSz, sygn. 53. Sprawozdanie sytuacyjne Pełnomocnika Rządu RP na obwód Słupsk za listopad 1945 r. z dnia 30 listopada 1945 r.

²⁰ APS, MRN i ZM w Ustce 1945-1950, sygn. 63. Ogłoszenie Zarządu Miejskiego w Ustce dla ludności niemieckiej. (brak daty).

²¹ APSz, UWSz, sygn. 54. Sprawozdanie sytuacyjne Pełnomocnika Rządu RP na Obwód Słupsk za styczeń 1946 r. z dnia 4 lutego 1946 r.

wyjazdu musiało odbywać się we współpracy referatu społeczno-politycznego Starostwa Powiatowego lub Zarządu Miejskiego z Powiatowym Urzędem Bezpieczeństwa Publicznego. Nakaz o opuszczeniu dotychczasowych miejsc pobytu dostarczano poszczególnym Niemcom 24 godziny przed zgromadzeniem ich w punkcie zbiorczym. Ze względu na prace polowe w instrukcji nakazano wysiedlanie w pierwszej kolejności ludności miejskiej. Odpowiedzialność za sprawne przeprowadzenie akcji powierzono Prezydentowi m. Słupska i Pełnomocnikowi Rządu RP na obwód Słupsk²².

Przestrzeganie terminów odjazdu i liczebności każdego transportu z powiatu słupskiego należało do obowiązków kierownika Powiatowego Oddziału Państwowego Urzędu Repatriacyjnego dr Pawlikowskiego. Jego siedziba znajdowała się przy Mattherstrasse 1, na terenach dzisiejszej Szkoły Policji²³. W maju 1946w r. kierownik PO PUR przystąpił do organizowania punktu zbiorczego dla wysiedlanej ze Słupska ludności niemieckiej. Zlokalizowano go w dwóch barakach przy dworcu kolejowym, które wydzierżawiono od Oddziału Drogowego Polskich Kolei Państwowych w Słupsku²⁴. Punktem tym kierował ob. Migaczew, natomiast pomocniczym punktem w Ustce Bronisław Adamowicz, a w Kobylnicy Jerzy Pszański. Przy obsłudze punktów zbiorczych oprócz polskiego kierownictwa zatrudniono pracowników niemieckich²⁵.

Po włączeniu powiatu słupskiego do województwa szczecińskiego pewne założenia organizacyjne dotyczące przesiedlenia Niemców ze Słupska uległy zmianie. Zarządzenie Urzędu Wojewódzkiego w Szczecinie z maja 1946 r. przewidywało ustalenie terminów rozpoczęcia wyjazdów już z poszczególnych miejscowości powiatu słupskiego.

---

²² APS, MRN i ZM, sygn. 189. Instrukcja Urzędu Wojewódzkiego w Gdańsku w sprawie przeprowadzenia przesiedlenia Niemców z 31 maja 1946 r.

²³ APS, MRN i ZM, sygn. 95. Wykaz adresów przedsiębiorstw i instytucji w Słupsku w 1945 r.

²⁴ Archiwum Państwowe w Gdańsku (dalej: APG), Wojewódzki Oddział Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w Gdańsku 1945-1950 (dalej: WO PUR Gd.) sygn. 335. Sprawozdanie Powiatowego Oddziału PUR w Słupsku za maj 1946 r., z dnia 2 czerwca 1946 r.

²⁵ APG, WO PUR Gd., sygn. 92. Sprawozdanie Powiatowego Oddziału PUR w Słupsku za czerwiec 1946 r. (brak daty).

Dokładne określenie liczebności transportów powierzono kierownikowi punktu zbiorczego. On oraz kierownik PO PUR zostali zobowiązani do telefonicznego zawiadamiania Głównego Delegata do Spraw Repatriacji Ludności Niemieckiej o odjeździe każdego transportu. Punkt zbiorczy musiał być zaopatrzony w taką ilość zapasów żywności, aby wystarczało jej dla wszystkich przesiedlanych Niemców na czas przejazdu ze Słupska do punktów zdawczych²⁶.

Pociągi używane do transportu Niemców były tzw. pociągami wahadłowymi, tzn. po sformowaniu odpowiedniego zestawu wagonów przebywały drogę od punktów zbiorczych do stacji przeznaczenia i z powrotem. Skład złożony był z 55 zakrytych, ogrzewanych i ponumerowanych wagonów towarowych. W każdym wagonie mogło jechać po 30-35 osób; łącznie w transporcie 1500. Każdy transport znajdował się pod kierownictwem polskiego komendanta, któremu podlegał niemiecki zastępca. Odpowiedzialnymi za porządek byli tzw. starsi wagonów, wyszczególnieni na specjalnych listach wagonowych, sporządzanych dla każdego wagonu oddzielnie. Każdy przesiedleńca posiadał kartę z numerem wagonu do którego został przydzielony, którą musiał mieć przypiętą do ubrania w widocznym miejscu²⁷.

Niemcy mogli zabrać ze sobą bagaż z rzeczami osobistymi o ciężarze do 40 kg. Kontrola bagażu była przeprowadzana w punkcie zbiorczym. Przedmioty zarekwirowane podczas jej przeprowadzania (pieniądze, biżuteria) deponowano w filii Narodowego Banku Polskiego, natomiast materiały tekstylne, ubrania, obuwie itp. oddawano do dyspozycji Głównego Urzędu Likwidacyjnego lub Państwowego Urzędu Repatriacyjnego. Na zabierane przedmioty nie wydawano pokwitowań²⁸.

Dla ułatwienia organizowania transportów sporządzano dla każdego powiatu miesięczne plany terminowe. Były to zestawienia liczbowe ułożone chronologicznie według dat dziennych dla każdego miesiąca osobno. Plany te opracowywał Wojewódzki Oddział Państwowego

---

²⁶ APSz, Wojewódzki Oddział Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w Szczecinie 1945-1950 (dalej: WO PUR Sz.), sygn. 44. Zarządzenie w sprawie przeprowadzenia przesiedlenia Niemców z 3 maja 1946 r.

²⁷ APSz, WO PUR Sz., sygn. 18. Rozkaz wyjazdu dla konwoju transportu nr 29 ze Słupska do Węglińca z dnia 29 maja 1947 r.

²⁸ APSz, WO PUR Sz., sygn. 44. Instrukcja w sprawie przesiedlenia ludności niemieckiej z 29 maja 1947 r.

Urzędu Repatriacyjnego w Szczecinie na podstawie wytycznych Głównego Delegata do Spraw Repatriacji Ludności Niemieckiej. Jeden plan terminowy dotyczył zwykle kilku powiatów. Podawano w nim miejsce organizowania transportu, datę odjazdu i przybycia do punktu zdawczego oraz liczbę przesiedleńców w pociągu. Ponieważ w 1947 w województwie szczecińskim najwięcej transportów odjeżdżało z powiatów słupskiego i sławieńskiego, dla tego obszaru sporządzono oddzielne plany terminowe²⁹. W zależności od sytuacji w powiecie i warunków komunikacyjnych miesięczne plany terminowe były często zmieniane, anulowane i układane od nowa.

W ramach przygotowań do rozpoczęcia akcji przesiedlania ludności niemieckiej zmobilizowano funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej i Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego. Służby te, działające pod dowództwem Komendanta Centrum Wyszkozenia Milicji Obywatelskiej w Słupsku płk. Płotnickiego były przeznaczone do zapewnienia ochrony przesiedlanym³⁰. Redukcją objęto niemiecki personel w polskich instytucjach i przedsiębiorstwach m. in. z 40-osobowego niemieckiego personelu Wydziału dla Spraw Ludności Niemieckiej Zarządu Miejskiego pozostało 25 pracowników³¹. Pomimo mobilizacji aparatu administracyjnego, podjęte działania przygotowawcze nie zostały wykonane w pełnym zakresie. Organa kontrolne wykazały niedociągnięcia w organizacji zaplecza technicznego akcji np: budynki punktu zbiorczego miały za małą pojemność i zbyt wąskie korytarze i schody, brakowało odpowiedniego pomieszczenia dla dokonywania odprawy wyjeżdżających itp.

W roku 1946 transporty z ludnością niemiecką ze Słupska kierowano do punktu zdawczego w Szczecinie. W roku następnym transporty jechały do punktów zdawczych w Węglińcu i Tuplicach na Dolnym Śląsku przez Poznań, lub drogą okrężną przez Szczecin (z pominięciem punktu zdawczego) i Zieloną Górę³². Przewóz przesiedleńców ze

---

²⁹ *Tamże*, Plan terminowy przesiedlenia Niemców ze Słupska w czerwcu 1947 r. z dnia 4 czerwca 1947 r.

³⁰ APG, WO PUR Gd., sygn. 6. Sprawozdanie z kontroli urzędów i instytucji powiatu słupskiego przed rozpoczęciem przesiedlenia ludności niemieckiej. (brak daty).

³¹ APS, MRN i ZM, sygn. 121. Sprawozdanie z działalności Wydziału Administracyjnego Zarządu Miejskiego w Słupsku za czerwiec 1946 r. z dnia 2 lipca 1946 r.

³² APSz, WO PUR Sz., sygn. 18. Rozkazy wyjazdów dla konwoju transportów z przesiedleńcami ze Słupska w okresie od czerwca do października 1947 r.

Słupska do punktu zdawczego odbywał się w nocy, przyjazd na miejsce następował w godzinach rannych, a odjazd do stref okupacyjnych po południu następnego dnia. Łącznie z doprowadzeniem Niemców z miejsca zamieszkania do punktu zbiorczego czas przewidziany na transport każdego przesiedleńca wynosił pięć dni³³.

W chwili podania wiadomości o mającej nastąpić akcji przesiedleńczej do siedzib słupskich władz administracyjnych rozpoczął się napływ Niemców chcących wyjechać. W warunkach masowego zgłaszania się ludności niemieckiej, na polecenie Urzędu Wojewódzkiego w Gdańsku rozpoczęto akcję przesiedleńczą z powiatu słupskiego. Wiadomość o rozpoczęciu formowania pierwszego transportu podano 4 czerwca 1946 r. Według oceny przedstawicieli władz powiatowych organizacja tego transportu przebiegała prawidłowo. Sprawną jego organizację zapewnili elewi z Centrum Wyszkozenia Milicji Obywatelskiej w Słupsku. Wśród 1300 Niemców wyjechali: były kierownik wydziału ogólnego Niemieckiego Zarządu Cywilnego Max Goll i pastor Giese, ostatni niemiecki duchowny. Po trzydniowej podróży przesiedleńcy dojechali do Szczecina, a stamtąd skierowano ich do Bad Segeberg w brytyjskiej strefie okupacyjnej³⁴.

Kolejny transport wyjechał ze Słupska 8 czerwca 1946 r. Zbiórka przesiedlanych Niemców odbyła się na placu przed siedzibą Powiatowego Oddziału PUR. Zgodnie z instrukcją do wyjazdu zakwalifikowano 2000 osób, Napór chętnych spowodował podwyższenie tej liczby do 2821. Po przeliczeniu Niemców znajdujących się już w wagonach okazało się, że jest ich tam około 3600. Jak się okazało, nie zarejestrowani Niemcy uzyskali miejsce po przekupieniu funkcjonariuszy MO, pilnujących porządku w czasie formowania transportu³⁵.

Następne transporty odjeżdżające ze Słupska były organizowane na polecenie Urzędu Wojewódzkiego w Szczecinie. Późnym latem i jesienią 1946 r. akcja przesiedleńcza nabierała szybkiego tempa, które utrzymało się aż do jej wstrzymania w dniu 10 stycznia 1947 r.

³³ T. Białecki: *Przesiedlenie ludności niemieckiej...*, s. 77.

³⁴ K.H. Pagel: *Stolp in Pommern...*, s. 379-382; APG WO PUR Gd., sygn. 92. Sprawozdanie z przebiegu przesiedlenia ludności niemieckiej ze Słupska w czerwcu 1946 r. (brak daty).

³⁵ APG, WO PUR Gd., sygn. 92. Sprawozdanie z organizacji transportu z ludnością niemiecką z 8 czerwca 1946 r.

Tabela 1

Wykaz transportów z ludnością niemiecką przesiedloną z powiatu słupskiego w okresie od 5 czerwca 1946 r. do 8 stycznia 1947 r.

Data odjazdu	Stacja przeznaczenia	Ilość osób w transporcie			Razem
		M	K	D	
1	2	3	4	5	6
5 czerwca 1946	Szczecin	—	—	—	1300
8 czerwca 1946	Szczecin	—	—	—	3600
17 sierpnia 1946	—	—	—	—	1524
2 września 1946	—	—	—	—	1524
17 września 1946	—	—	—	—	—
29/31 paźdz. 1946	Tuplice	—	—	—	2045
7 listopada 1946	Węgliniec	—	—	—	1679
10 listopada 1946	Węgliniec	396	715	626	1787
11 listopada 1946	Węgliniec	253	653	619	1525
27 listopada 1946	—	310	671	679	1660
28 listopada 1946	—	397	826	735	1958
6 grudnia 1946	Tuplice	285	730	631	1646
8 grudnia 1946	Tuplice	294	727	626	1647
16 grudnia 1946	Tuplice	304	809	634	1747
19 grudnia 1946	—	277	906	608	1791
6 stycznia 1947	—	—	—	—	1767
8 stycznia 1947	—	—	—	—	1729
Ogółem		2516	6037	5158	28919

Źródło: APG, WO PUR Gd., sygn. 92; APSz, UWSz, sygn. 54; APSz, WO PUR Sz., 428–429; K.H. Pagel; *Stolp in Pommern – eine ostdeutsche Stadt, Lübeck 1977*, s. 382.

W miesiącach zimowych 1947 r. z powiatu słupskiego nie wyjechały żadne transporty z ludnością niemiecką. W tym czasie władze wojewódzkie w Szczecinie kierowały do Słupska instrukcje przypominające właściwy tryb przeprowadzania przesiedleń. W niektórych miejscowościach powiatu na zebraniach zarządów gminnych omawiano lokalne problemy związane z bliskim rozpoczęciem dalszego przesiedlania Niemców³⁶.

³⁶ APS, Gminne Rady Narodowe powiatu słupskiego 1945-1950, Gminna Rada Narodowa w Mikorowie 1945-1950, sygn. 142/2. Protokół z posiedzenia Zarządu Gminy w Mikorowie z dnia 8 kwietnia 1947 r.

Wznowienie akcji przesiedleńczej nastąpiło 20 kwietnia 1947 r. Zasady organizacyjne obowiązujące w 1947 r. w czasie jej prowadzenia nie różniły się w sposób istotny od poprzednio stosowanych. W wielu miastach powiatowych województwa szczecińskiego zlikwidowano punkty zbiorcze. Ogólny plan przesiedleńczy na 1947 r. przewidywał działalność tylko czterech takich punktów: w Szczecinie, Świdwinie, Sławnie i Słupsku. W punktach tych od tej pory dokonywano kompleksowej odprawy transportów, obejmującej badania lekarskie, dezynfekcję, zaopatrzenie w żywność, rewizję bagażu i odprawę celną³⁷.

Od maja 1947 r. do zakończenia masowych przesiedleń w październiku 1947 r. ze Słupska regularnie odjeżdżały transporty z Niemcami. Przebieg podróży niektórych transportów opisywali w sprawozdaniach przedstawiciele Powiatowego Oddziału PUR jadący wraz z przewożonymi Niemcami. Sprawozdania te przekazywano władzom powiatowym, które po ich przeanalizowaniu miały wprowadzać ewentualne korekty w organizacji transportów. Według relacji konwojentów, niektóre transporty z ludnością niemiecką odjeżdżające ze Słupska w 1947 r. nie były organizowane zgodnie z obowiązującymi przepisami dotyczącymi właściwego przeprowadzenia akcji przesiedleńczej. Największą bolączką było niepunktualne przybywanie transportów do punktów zdawczych w Węglińcu i Tuplicach. Bardzo często pociągi docierały tam w godzinach wieczornych. Przyjmowanie transportu odbywało się dopiero w godzinach porannych następnego dnia, tak więc Niemcy musieli całą noc czekać na przyjęcie transportu przez przedstawicieli misji brytyjskiej lub radzieckiej³⁸. Do tego dochodziły częste, kilkudniowe opóźnienia pociągów. Przy formowaniu transportów dopuszczano włączanie do składu pociągu wagonów uszkodzonych i zanieczyszczonych³⁹. Kolejarze w Słupsku zbyt późno podstawiali je na dworzec kolejowy, co powodowało pośpiech i chaos przy załadunku ludności niemieckiej. Załadunek utrudniały i przerywały manewry wykonywane podstawionym składem⁴⁰.

³⁷ T. Białecki: *Przesiedlenie ludności niemieckiej...*, s. 125-127.

³⁸ APSz, WO PUR Sz., sygn. 416. Sprawozdanie z akcji przesiedlenia ludności niemieckiej ze Słupska w 1947 r. z dnia 20 sierpnia 1947 r.

³⁹ *Tamże*, Sprawozdanie z podróży transportem z przesiedleńcami odjeżdżającymi ze Słupska w dniu 15 czerwca 1947 r., z dnia 24 czerwca 1947 r.

⁴⁰ *Tamże*, Sprawozdanie z podróży transportem z przesiedleńcami odjeżdżającymi ze Słupska w dniu 27 sierpnia 1947 r., z dnia 10 września 1947 r.

Tragicznym czynnikiem występującym przy przeprowadzaniu przesiedlenia była wysoka śmiertelność wśród przewożonej ludności. Jej przyczyn było wiele. Przede wszystkim w transportach jechała duża liczba osób w podeszłym wieku, z których część nie wytrzymywała trudów podróży. Na skutek złej kontroli medycznej w punkcie zborczym w Słupsku do transportów włączono osoby osłabione i ciężko chore, często na choroby zakaźne, choć obowiązywał zakaz ich przewożenia⁴¹. Do wyjazdu dopuszczano także kobiety w zaawansowanej ciąży. Poród w wagonie, w anty-sanitarnych warunkach często kończył się tragicznie. Długotrwała podróż w ciasnym wagonie, skąpe racje przydzielanej żywności, brak należytej opieki medycznej przyczyniały się w wielu wypadkach do nagłego pogorszenia się stanu zdrowia niektórych przesiedleńców. Towarzyszył temu szok wywołany nagłym opuszczeniem miejsca wieloletniego zamieszkania, który powodował załamanie psychiczne niektórych przesiedlanych. Według źródeł niemieckich, podczas przesiedleń i w ich następstwie, w okresie od 1945 roku do 1947 r. zmarło 1772 Niemców ze Słupska, natomiast 5945 przypadków jest niewyjaśniona⁴².

W roku 1947 ze Słupska wyjechała największa liczba Niemców w całym okresie przeprowadzania akcji przesiedleńczej. Z powiatu słupskiego odprawiono najwięcej transportów przesiedleńczych spośród wszystkich powiatów województwa szczecińskiego. Pomimo wielkiego natężenia akcji w powiecie słupskim przestrzegano właściwej liczby Niemców (1500) w transportach.

Tabela 2

Wykaz transportów z ludnością niemiecką przesiedloną z powiatu słupskiego w okresie od 20 kwietnia 1947 r. do 17 października 1947 r.

Data odjazdu (1947 r.)	Stacja przeznaczenia	Ilość osób w transporcie
20 kwietnia	Węgliniec	1500
3 maja	Węgliniec	1500
12 maja	Węgliniec	1500
19 maja	Węgliniec	1498
31 maja	Węgliniec	1521
8 czerwca	Węgliniec	1515
10 czerwca	Węgliniec	1518

Data odjazdu (1947 r.)	Stacja przeznaczenia	Ilość osób w transporcie
15 czerwca	Węgliniec	1520
30 czerwca	Węgliniec	1522
1 lipca	Węgliniec	1500
7 lipca	Węgliniec	1500
15 lipca	Węgliniec	1497
20 lipca	Węgliniec	1495
27 lipca	Węgliniec	1504
30 lipca	Węgliniec	1498
2 sierpnia	Węgliniec	1504
3 sierpnia	Węgliniec	1501
6 sierpnia	Węgliniec	1495
8 sierpnia	Węgliniec	1501
11 sierpnia	Węgliniec	1502
17 sierpnia	Tuplice	1500
18 sierpnia	Tuplice	1500
21 sierpnia	Tuplice	1505
27 sierpnia	Tuplice	1513
29 sierpnia	Tuplice	768
3 września	Tuplice	1508
7 września	Tuplice	1500
17 września	Tuplice	1503
19 września	Tuplice	1453
22 września	Tuplice	1502
23 września	Tuplice	1498
26 września	Tuplice	1492
30 września	Tuplice	1500
3 października	Tuplice	1508
9 października	Tuplice	1503
12 października	Tuplice	1455
17 października	Tuplice	1461
razem		54.765

Źródło: APSz, WOPUR Sz., sygn. 18–19, 422.

Transport z 29 sierpnia 1947 r. był pociągiem sanitarnym. W tym dniu wyjechało ze Słupska 488 osób chorych (w tym pensjonariusze

Domu Starców przy ul. Kopernika), którym towarzyszyli członkowie ich rodzin. Pociąg sanitarny został zorganizowany przez placówkę Polskiego Czerwonego Krzyża w Słupsku. W czasie podróży chorzy znajdowali się pod opieką personelu medycznego i korzystali ze specjalnie włączonego do składu ambulatorium⁴³.

Po wstrzymaniu przesiedlenia przeprowadzono rejestrację pozostałej jeszcze ludności narodowości niemieckiej. W dniu 22 października 1947 r. na terenie powiatu słupskiego znajdowało się 11.214 Niemców, w tym 8.339 osób zatrudnionych było w jednostkach Armii Czerwonej⁴⁴. Orientacyjna liczba Niemców przebywających w Słupsku wynosiła 700 osób, przeważnie zatrudnionych w jednostkach Armii Czerwonej na terenie miasta, w Centrum Wyszkozenia Milicji Obywatelskiej i w Powiatowym Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego⁴⁵.

Rok 1947 zakończył zasadniczą część akcji przesiedleńczej ludności niemieckiej z powiatu słupskiego. Ponieważ ogólne założenia organizacyjne przewidywały całkowite przesiedlenie ludności niemieckiej z Polski, Niemcy przebywający w powiecie słupskim pod koniec 1947 r. również byli przeznaczeni do wyjazdu, ale już według zmienionych zasad organizacyjnych⁴⁶.

Rozpoczęcie repatriacji ludności niemieckiej z województwa szczecińskiego nastąpiło 10 czerwca 1948 r. Ze względu na niewielką liczbę Niemców, pozostających w jego poszczególnych powiatach, założony został w Starogardzie Szczecińskim jeden, ogólny punkt zbiorczy.

---

⁴³ APSz, WO PUR Sz., sygn. 422. Raport o liczebności transportów odjeżdżających ze Słupska w 1947 r. (brak daty).

⁴⁴ APSz, UWSz., sygn. 1102. Sprawozdanie końcowe z przesiedlenia ludności niemieckiej z powiatu słupskiego z 22 października 1947 r.

⁴⁵ APS, MRN i ZM, sygn. 127. Wykaz ludności niemieckiej w Słupsku w dniu 1 stycznia 1948 r.

⁴⁶ Nowe zasady repatriacyjne regulowało zarządzenie Ministerstwa Ziemi Odkrytych z 22 marca 1948 r. Ludność niemiecka chcąc opuścić powiat słupski musiała uzyskać zezwolenia wydawane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych oraz zgodę na osiedlenie w Niemczech u właściwych władz okupacyjnych. Zmiana założeń nastąpiła w 1950 r., kiedy po utworzeniu państw niemieckich sprawa przesiedlenia przeszła do kompetencji ich rządów. Zasady repatriacyjne zostały uregulowane porozumieniem zawartym między rządem polskim a rządem tymczasowym NRD. W pierwszej kolejności wyjeżdżały rodziny rozdzielone, a następnie pozostające jeszcze osoby posiadające obywatelstwo niemieckie oraz volksdeutsche pozbawieni obywatelstwa polskiego. Zezwolono na wyjazd reklamowanym dotąd wykwalifikowanym pracownikom niemieckim.

Kierowano do niego w roku 1948 wszystkich wyjeżdżających Niemców ze Słupska⁴⁷. Przed podróżą osoby wyjeżdżające, którym dostarczono imienne nakazy o repatriacji gromadzono w punkcie zbiorczym w Słupsku i stamtąd wysyłano do Stargardu. Zbieranie Niemców do transportu musiało odbywać się w dzień, nigdy w nocy. Szczególną uwagę zwracano na bezpieczeństwo osób wyjeżdżających, w celu wyeliminowania zdarzających się dotąd napadów, gwałtów i kradzieży⁴⁸.

W sierpniu 1948 r. wyjazdy Niemców zostały chwilowo wstrzymane. Wojewoda szczeciński zarządził przeniesienie wszystkich niereklamowanych Niemców ze Słupska do pracy w gospodarstwach Państwowych Nieruchomości Ziemijskich na terenie powiatu. Umotywiował swoją decyzję faktem istnienia dużej liczby niezarejestrowanych Niemców, których zatrudniają, mimo zakazu przedsiębiorstwa państwowe i prywatne w mieście jako tanią siłę roboczą. Stwierdzono przypadki udaremniania starań o uzyskanie zezwolenia na wyjazd⁴⁹. Interwencja Urzędu Wojewódzkiego spowodowała przeniesienie do okolicznych miejscowości 189 Niemców.

W drugiej połowie 1948 r., ze względu na niewielką ilość repatriantów punkt zbiorczy w Słupsku przeniesiono z baraków kolejowych do budynku Powiatowego Oddziału Państwowego Urzędu Repatriacyjnego. W punkcie zbiorczym sprawdzono czy wyjeżdżający posiadają komplet niezbędnych dokumentów repatriacyjnych. W razie ich braku wystawiano naprędce odpowiednie zaświadczenia. Znikoma liczba osób zgłaszających chęć wyjazdu ułatwiała prawidłowe wykonywanie czynności związanych z repatriacją przez władze powiatowe, choć stwierdzono pewne niewielkie uchybienia⁵⁰.

W roku 1949 repatriacja ludności niemieckiej z powiatu słupskiego została niemal całkowicie zahamowana. Stan liczbowy Niemców w powiecie w ciągu całego roku prawie się nie zmieniał. Nasilenie odplywu ludności niemieckiej ze Słupska nastąpiło dopiero w 1950 r. Od początku tego roku jednostki Armii Czerwonej zaczęły stopniowo zwalniać pracujących tam Niemców. Pracownicy ci, po zwolnieniu

---

⁴⁸ APS, MRN i ZM, sygn. 189. Instrukcja o sposobie przeprowadzania repatriacji ludności niemieckiej z powiatu słupskiego w 1948 r. (brak daty).

⁴⁹ *Tamże*. Zarządzenie Urzędu Wojewódzkiego w Szczecinie o przeniesieniu Niemców ze Słupska do majątków państwowych z 21 sierpnia 1948 r.

⁵⁰ APSz, WO PUR Sz., sygn. 49. Sprawozdanie z działalności Starostwa Powiatowego w Słupsku z 23 września 1948 r.

musieli być czasowo zatrudnieni (na okres 2–3 miesiące) w polskich zakładach pracy. Dopiero po tej, swoistej kwarantannie mogli być repatriowani⁵¹.

W pierwszej połowie 1950 r. Niemcy z powiatu słupskiego wyjeżdżali pociągiem osobowym nr 220 relacji Szczecin – Gdynia. Oprócz wagonów osobowych, w składzie pociągu znajdowały się wagony towarowe przeznaczone dla zabieranego w dowolnej ilości dobytku. Niemcy jadący tym pociągiem kierowani byli do Specjalnego Punktu Przyjęć w Gdyni – Grabówku⁵². Następnie przewożono ich do punktów zdawczych na Dolnym Śląsku, a potem skierowano do Niemiec. Oprócz osób pochodzących z powiatu słupskiego, do pociągu w Słupsku wsiadali również repatrianci z powiatów miastecckiego, szczecińskiego i człuchowskiego.

Ludność niemiecka kierowana była również do transportów odjeżdżających ze Szczecina do Wrocławia. Przyjmowanie transportów odbywało się w specjalnym Punkcie Przyjęć Wrocław – Psie Pole i w Głubczycach. Tą trasą opuszczała Słupsk głównie w drugiej połowie 1950 r. Natomiast na początku 1951 wyjeżdżała w pociągach osobowych relacji Słupsk – Wrocław.

Przeważająca część ludności niemieckiej repatriowanej w 1950 i na początku 1951 r. stanowili byli pracownicy zatrudnieni w jednostkach Armii Czerwonej, np. w transporcie z 27 września 1950 r. znajdowali się

Tabela 3

Liczba Niemców wyjeżdżających z powiatu słupskiego w latach 1948–1951

Rok	Liczba wyjeżdżających
1948	1663
1949	0
1950	922
1951	476
Razem	3061

Źródło: APSz, WO PUR Sz., sygn. 2, 46, 47, 433, 435–437, 447, 455.

⁵¹ APS, MRN i ZM, sygn. 193. Zarządzenie Ministerstwa Administracji Publicznej z 4 stycznia 1950 r.

⁵² APSz, WO PUR Sz., sygn. 417. Zarządzenie Wojewódzkiego Oddziału PUR w Szczecinie z 15 maja 1950 r.

wyłącznie Niemcy zwolnieni z pracy w majątkach zajmowanych przez oddziały radzieckie⁵³.

W marcu 1951 r. repatriacja ludności niemieckiej została wstrzymana. Przyczyną jej zahamowania było rozwiązanie Państwowego Urzędu Repatriacyjnego. Po zakończeniu repatriacji w powiecie słupskim przebywało ok. 3–4 tys. Niemców. Jest to liczba orientacyjna, ponieważ nie jest znana ilość Niemców opuszczających powiat samodzielnie w latach 1948–1951. Ludność ta wyjeżdżała w latach późniejszych, w kolejnych fazach tzw. akcji łączenia rodzin.

Podstawowym celem przesiedlenia było całkowite usunięcie Niemców z Polski. W powiecie słupskim warunek ten nie został całkowicie spełniony, ponieważ po zakończeniu akcji w niektórych jego miejscowościach nadal pozostawała, choć niewielka, pewna liczba ludności niemieckiej. Stan taki, oraz nadmierne rozciągnięcie w czasie akcji przesiedleńczej w dużej mierze spowodowały trudności techniczne. Ale wynikał on również z braku odpowiedniego przygotowania pracowników instytucji powiatowych i miejskich w Słupsku, zaangażowanych w wykonanie zadania o skali często przekraczającej ich możliwości. Powojenna dezorganizacja państwa sprzyjała rozwijaniu działalności przestępczej, której ofiarą była ludność niemiecka. Zmuszenie części Niemców do wyjazdu powodowało także dalekosiężne skutki psychologiczne. Ich postawa wobec kwestii przesiedlenia świadczy o wewnętrznym, moralnym rozdarciu — stanęli przed faktem opuszczenia dotychczasowych siedzib, z czym przeważająca ich liczba nie chciała się pogodzić.

---

⁵³ APS, MRN i ZM, sygn. 193. Pismo Wojewódzkiej Rady Narodowej w Koszalinie w sprawie repatriacji Niemców we wrześniu 1950 r., z 3 listopada 1950 r.